

THOMAS KÖVES - ZULAUF

**Római vallás- és
irodalomtörténeti
tanulmányok**

DAPHNON

A BTK MORAVCSIK GYULA INTÉZET KIADVÁNYAI

II. Tanulmánykötetek – Studia
1. kötet – Tomus I

T H O M A S   K Ö V E S - Z U L A U F

Római vallás- és
irodalomtörténeti
tanulmányok

TYPOTEX

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Moravcsik Gyula Intézet

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

A kötet megjelenését az ITM NKFI Alap TKP2020 NK
alprogramja és az ELKH Titkárság támogatta.

© Thomas Köves-Zulauf, Typotex, Budapest, 2021

A kötetet szerkesztette és az Előszót írta Pataki Elvira

Lektorálta Kisdi Klára

ISBN 978-963-493-127-0

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról és akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és
Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Főszerkesztő: Horváth Balázs

Tipográfia és tördelés: Mayer Gyula

Képmelléklet: Szalay Éva

Borítóterv: Somogyi Péter

Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában

Felelős vezető: Kajtor Bálint

Tartalom

Előszó	7
Róma Európában	
A nyelvöltés szokása a galloknál	11
Helico, a gall vándorlás vezére	37
Az ismeretlen római vallás	
<i>Pontifex</i> és <i>flamen</i> : a római vallás sajátosságai	81
Egy ismeretlen római isten: Burrus, „a Vörös” (Arnobius, <i>Adversus nationes</i> 4.9)	103
Istennők és isteni nők	
Magna Mater római fogadásának kérdéséhez	111
Egy római születési rítus: asztal és fekhely a szülőházban	143
Iuno: anyaistennő fegyverben?	159
Venus Libitina: szerelem és halál	197
Orpheus és Eurydiké: hagyományőrző latin költők öröksége	217
Hős férfiak	
Manlius Torquatus és Valerius Corvus: emberi hőstett vagy isteni kegyelem?	243
Genucius Cipus, a római köztársaság hőse: mítosz és politika	265
A rabszolga intelme a <i>triumphator</i> hoz	287

Állatok	
Apollón múzsacsókja	317
Állatmese és mítosz: az európai rókamesék antik gyökereiről	349
Róma és a jövő	
<i>Roma aeterna?</i> – Az örök Róma?	375
Zárszó	
Szenczi Molnár Albert nyomdokában – Debreceni diákok Marburgban	391
A kötetben szereplő ókori szerzőnevek és műcímek rövidítései	399
Bibliográfia	405
A kötetben szereplő képek jegyzéke	423
Képmelléklet	425

Előszó

A magyar könyvkiadás régi adósságát törleszti a jelen mű közreadásával. Az ókori római vallás méltán világhírű kutatójának, a magyarországi születésű (1923), idestova hat évtizede külföldön élő Thomas Köves-Zulauf professzornak ez idáig csupán egyetlen önálló műve jelent meg anyanyelvén. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tartott mesterkurzus előadásait egységbe foglaló *Bevezetés a római vallás és monda történetébe* című, 1995-ben megjelent kötet napjainkra az antikvitással hivatásszerűen foglalkozók és az érdeklődő nagyközönség által egyaránt gyakran forgatott klasszikussá vált.

A szerző által válogatott tanulmánygyűjtemény, amelyet az olvasó a kezében tart, a rendkívül gazdag és termékeny életpálya reprezentatív bemutatására vállalkozik. A kötet írásai az ókori Róma vallásának és irodalmának kevésbé ismert, megbízható és részletes források híján nehezen kutatható fejezeteire összpontosító elemzések, amelyek között találni a köztársaság korának vallási intézményrendszerét, a meghódított, írásbeliséggel nem rendelkező népek (jelesül a kelták) és a római hitvilág kapcsolatát vizsgáló írásokat éppúgy, mint a keleti misztériumvallások átvételével, politika és vallás kapcsolatával foglalkozókat. A tanulmányok az írott történeti források analízisének túl mindvégig támaszkodnak a régészeti, nyelvészeti, művészettörténeti, pszichológiai kutatások eredményeire. Az óriási szövegismereten, imponáló szakirodalmi tájékozottságon alapuló, több esetben évszázados kérdéseket új megvilágításba helyező, a filológiai alaposságot rendkívüli invencióval és kivételes lé-

nyeglátással vegyítő interpretációk mára a római vallástörténet kutatásának megkerülhetetlen alapszövegeit jelentik.

Célunk ezen, első közlésben jelentős nemzetközi és hazai szakfolyóiratokban publikált, így azonban eddig csupán szűk körben olvasott írások megismertetése az ókor iránt érdeklődő művelt hazai közönséggel. A kötet 16 tanulmányának csaknem fele most jelenik meg először magyarul (részben a szerző fordításában), s ugyancsak helyet kapott a válogatásban a professzor néhány, az utóbbi évtizedekben itthon, magyarul elhangzott előadásának szerzői jegyzetekkel kiegészített változata. Az eredetileg idegen nyelven megjelent tanulmányok fordítása során kiinduló szöveggként a professzor 1988-ban, Heidelbergben napvilágot látott gyűjteményes tanulmánykötete (*Kleine Schriften I*) szolgált. A nem szakmabeli olvasó kötetbeni tájékozódását a latin és görög idézetek magyarra fordításával igyekeztünk megkönnyíteni. A klasszikus *auctorok*tól származó szövegrészek lehetőség szerint a szerző fordításában, illetve a hagyományos magyar műfordításban szerepelnek – az ettől eltérő eseteket külön jelezzük. Ugyancsak a kötet olvasóbarát jellegét kívánja szolgálni az eredetileg különféle kiadói elvárásoknak megfelelő szövegek hivatkozási rendjének egységesítése, valamint a kötetet záró bibliográfia.

A szerkesztő

RÓMA EURÓPÁBAN

A nyelvöltés szokása a galloknál¹

Csaknem fél évszázada annak, hogy Adolphe Reinach, utalva a kelta hagyományok és a természeti (primitív) népek szokásai közötti hasonlóságokra, felhívta a figyelmet arra az alapvető különbségre, amely a függetlenségben élő kelták kultúráját a klasszikus antikvitásétól elválasztja.² Az azóta eltelt idő tudományos eredményei e felfogás helyességét igazolják. Úgy tűnik, a rómaiak eredetileg maguk is tudatában voltak e különbségnek (noha a hódítás után igyekeztek saját kultúrájukhoz asszimilálni a gall szokásokat, s így a hasonlóságokat előtérbe helyezni) – legalábbis ez a benyomásunk támadhat a gallok ellen a Kr. e. 4. században vívott háborúk történetét olvasva. Titus Livius a gallok és rómaiak között zajló párviadatok leírása során mindenki másnál inkább igyekezett nyilvánvalóvá tenni az ellenfelek közötti jelentős különbségeket, hogy ezáltal emelje ki még inkább a *miles Romanus* meghatározó jegeit. Célunk nem annak kiderítése, valóságosak vagy túlzottak-e a történetíró által említett eltérések, s ugyancsak nem áll szándékunkban tárgyalni e nyilvánvaló eltérések közös, a (meglehetősen távoli) indoeurópai múltra visszavezethető eredetének problémáját sem. Jelen esetben elegendő azt leszögezni, hogy a gall harcosok viselkedésének bizonyos elemei meghökkenítő hatással voltak a rómaiakra.

¹ A tanulmány eredetileg *La coutume de la langue tirée chez les Gaulois* címmel jelent meg a *Latomus*-ban (lásd KÖVES-ZULAUF 1958). A fordítás Pataki Elvira munkája.

² REINACH 1913, 41.

Ennek látjuk példáját T. Manlius Torquatus híres párviadalának liviusi leírásában is, ahol a gall vadállatnak tűnik fel római ellenfele szemében: „Szeretném bebizonyítani ennek a baromnak” (*volo ego illi beluae ostendere*).³ Az ellenségtől csupán az Anio folyó által elválasztott római védők Kr. e. 361-ben a vitatott hovatarozású híd közepén egy óriási termetű barbárt látnak megjelenni, tarka felszerelésben, festett figurákkal díszes, ragyogó, aranyberakásos fegyverzetben, nyakában a jellegzetes gall nyakláncsal, a híres *torquesszel*, aki „kérkedve rázza fegyvereit [...] kurjongat, tombol [...] ostoba hengegésében” (*ferox praesultat hostium signis [...] stolidè laetum [...] exsultatio armorumque agitatio vana*).⁴ A leginkább meghökkentő és legkevésbé hihető furcsaság azonban a barbár férfi nyelvöltögetése: nem véletlen, hogy a történetíró ezen sajátosság említésekor szükségesnek érezte, hogy a régi források tekintélyére hivatkozzék, akik „ezt is érdemesnek tartották feljegyezni” (*id quoque memoria dignum antiquitatis visum est*).⁵

Semmi okunk kételkedni ezen részlet hitelességében, annál is kevésbé, mert ugyanezt olvassuk az egyik, Livius által az *antiqui* közé sorolt annalista, Claudius Quadrigarius Gelliusnál teljes egészében ránk maradt szövegében is: „Ekkor egy gallus lépett elő, ruha nem volt rajta, pajzsán, két kardján kívül csak nyakláncot és karpereceket hordott díszül, erejével, nagyságával, ifjúságával és vitézségével kitűnt társai közül. Ez a gallus, mikor az ütközet már javában tombolt, s az ellenfelek a legnagyobb hévvel harcoltak, mindkét kezével integetni kezdett, hogy hagyjanak fel a harccal. Erre abbahagyták a csatát. A hirtelen beállott csendben harsány hangon elkiáltotta magát, álljon elő, aki viadalra akar kelni velem. De olyan nagy és ijesztő külsejű volt, hogy senki se mert a párharcra vállalkozni. Ekkor gúnyolódni kezdett, és nyelvét öltögette. Hirtelen fájdalom nyilallt

³ Liv. 7.10.3. (Muraközy Gyula fordítása.)

⁴ Liv. 7.10.5; 8. (Muraközy Gyula fordítása alapján.)

⁵ Liv. 7.10.5. (Muraközy Gyula fordítása.)

Titus Manlius, az egyik előkelő származású ifjú szívébe: hogy mekkora gyalázat éri hazáját, ha ekkora seregből senki se áll ki érte. És, mint már mondtam, előlépett, mert nem tűrhette, hogy a rómaiak jó hírét a gallus szégyenletes módon lábával tiporja. Gyalogsági pajzsral és hispán karddal felfegyverezve állt ki a gallus ellen. Nagy aggodalom övezte, amikor a két sereg szeme előtt, éppen a hídon talákoztak össze. Itt megálltak. A gallus, az ő harci szokásuk szerint, pajzsát előre nyújtva, védekező állást vett fel. Manlius, inkább elszántságában, mint ügyességében bizakodva, pajzsát ellenfele pajzsához feszítette, s a gallust hátrálökte. S amíg az az előbbihez hasonló állást próbált elfoglalni, Manlius, pajzsát a pajzshoz feszítve, ismét kimozdította helyéből, majd a gallus kardja alatt hozzáférközve, hispán kardját az ellenség mellébe döfte, azután – kihasználva a szerzett előnyt – egyik csapást a másik után mérte jobb vállára, s nem tágitott, amíg a földre nem terítette. A gallusnak már nem volt ereje, hogy visszavágjon. Manlius a földre terített ellenség fejét vette, letépte nyaklancát, és amúgy véresen a saját nyakába akasztotta. Ezért a tettéért adták neki és utódainak a Torquatius melléknevet.”⁶

⁶ Gell. 9.13.7–19: *Cum interim Gallus quidam nudus praeter scutum et gladios duos, torque atque armillis decoratus processit, qui et viribus et magnitudine et adulescentia simulque virtute ceteris antistabat. Is, maxime proelio commoto atque utrisque summo studio pugnantibus, manu significare coepit utrisque, quiescerent. Pugnae facta pausa est. Extemplo silentio facto cum voce maxima conclamat, si quis secum depugnare vellet, uti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem atque inmanitatem facies. Deinde Gallus inridere coepit atque linguam exsertare. Id subito perdoluitum est cuidam Tito Manlio, summo genere gnato, tantum flagitium civitati accidere, e tanto exercitu neminem prodire. Is, ut dico, processit neque passus est virtutem Romanam ab Gallo turpiter spoliari. Scuto pedestri et gladio Hispanico cinctus contra Gallum constitit. Metu magno ea congressio in ipso ponti utroque exercitu inspectante facta est. Ita, ut ante dixi, constiterunt: Gallus sua disciplina scuto proiecto cunctabundus; Manlius animo magis quam arte confisus scuto percussit atque statum Galli conturbavit. Dum se Gallus iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scuto scutum percutit atque de loco hominem iterum deiecit; eo pacto ei sub Gallicum gladium successit atque Hispanico pectus hausit;*

Lemondunk e helyütt a Quadrigarius és Livius szövege között mutatkozó, felettébb érdekes eltérések vizsgálatáról, a jelen elemzés szempontjából ugyanis mindenekelőtt a nyelvöltéssel kapcsolatos adatok egybehangzósága a fontos. Utóbbi az imént idézett liviusi állítás megbízhatóságát igazolja, miszerint e részletet a történetíró az *annales*-szerzők műveiben találta, s ez annak feltételezésére késztet bennünket, hogy maguk az ősi források (*antiqui*) e különös információt a Manliusok családi hagyományából meríthették, amely a későbbi tudós történetírói elbeszélések végső forrásának tekinthető.

Az Anio hídjának óriása nem az egyetlen nyelvet öltő gall. Ugyanez a jelenség nem túl nagy számú, olykor azonban megkérdőjelezhetetlen adatból is ismert, amikor viszont ezeket egységes rendszerbe szeretnénk foglalni, számos nehézségbe ütközünk. Először is, több, szemmel láthatólag e sajátosságot megjelenítő tárgyi emlék olyannyira sérült, hogy azok alapján végleges álláspontot kialakítani lehetetlen. Másrészt, akadnak olyan ábrázolások, ahol a nyelv, noha kiöltik, méretét tekintve alig számottevő, s emiatt az elemző hajlamos ezek figyelmen kívül hagyására. Végül: néhány kiöltött nyelvvel ábrázolt élőlény (így a kutya, a nőstény farkas, a kígyó) esetén e sajátosság természetes okra vezethető vissza, s részét képezi az adott élőlény megszokott, természetes viselkedésének, így semmi köze a bennünket érdeklő sajátos viselkedésformához. E kétes eseteket mellőzve a következőkben legelőször is különféle alvilági kötődésű, kiöltött nyelvű állatok ábrázolásával foglalkozunk majd, köztük egy Kerberossal, egy párduccal, s mindenekelőtt hím és nőstény oroszlánokkal. Nyilvánvaló, hogy a sajátos jelentéssel rendelkező állatábrázolások megkülönböztetése a pusztán realistáktól nem egyszerű dolog, azonban a nyelv

deinde continuo humerum dextrum eodem concessu incidit neque recessit usquam, donec subvertit, ne Gallus impetum icti haberet. Ubi eum evertit, caput praecidit, torquem detraxit eamque sanguinolentam sibi in collum inponit. Quo ex facto ipse posterique eius Torquati sunt cognominati. (Muraközy Gyula fordítása.)

kivételes nagysága vagy az ábrázolás egésze gyakran segíthet a két típus elkülönítésében. Mindenekelőtt a testrészek roppant nagysága az, ami a szimbolikus értelmezés jogosultságát sugallja néhány lógó nyelvű, vágató lovat ábrázoló, a hódítás előtti Galliából származó, felettébb érdekes érme esetében.

Ami a kiöltött nyelvű emberalakok ábrázolását illeti, Cicerónál a következőket olvasni: *pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico, sub novis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus*.⁷ („[Láttam az új tavernák oldalán] egy mariusi cimber pajzsra festett gall harcost, eltorzult arckifejezéssel, amint kiölti nyelvét és fölfújja a pófáját.”) Ezen emberi képmások valójában gyakran istenségeket ábrázolnak. A Troughans melletti Murgey-ban előkerült sírsztélén egy forrásnál álló istenalakot látunk, szemből, a jobb kezében kis kalapáccsal, másik kezében husánggal, amint épp kiölti hatalmas nyelvét.⁸ Hasonlóképp, két pogány istenfigura Saint-Saloine környékén előkerült, jelenleg a Musée Archéologique de Saintes-ben látható maszkján is feltűnik a szájából kilógó nyelv.⁹ A nagyobb maszk istenségének ráadásul két hatalmas nyelve is van, amit nyomatékosító ismétlésként értelmezhetünk. Természetesen fontos lenne tudni, melyik istenségről van szó. Egy különleges esetben esetleg közvetett utalás segíthet meghatározni a nyelvet öltő gall istenség nevét és természetét.

Lukianos, aki egy tudós szakértő, Waldemar Deonna szerint a kelta világot legjobban megértő és közvetítő ókori történetíró, *Héraklés* című munkájában az Ogmios néven is ismert gall Héraklés egy különleges ábrázolásáról beszél, amelyet saját szemével látott. Az isten nyelvének hegyét eszerint lánc fűrja át, amelynek másik vége emberek sokaságának füléhez rögzül. A tömeget a feléje forduló, mosolygó isten húzza maga után, s a láncra vert sokaság szemlátomást maga is önként követi

⁷ Cic. or. 2.66. (Polgár Anikó és Csehy Zoltán fordítása.)

⁸ ESPÉRANDIEU 1907–1938, 4. Nr. 3588.

⁹ ESPÉRANDIEU 1907–1938, 2. Nr. 1360.

szörnyszerű, ráncos arcú, ősz hajú rabtartóját. Anélkül, hogy e ponton részletesen foglalkoznánk e máig számos vitára alkalmas adó ábrázolás értelmezési lehetőségeivel, csupán egyetlen mozzanatra hívjuk fel a figyelmet: Lukianos leírása alapján az istenség szükségképpen nyelvet ölt, máskülönben nem tudná maga után húzni foglyait nyelve, illetve a lánc segítségével. Albrecht Dürer (lásd 1. kép) és Raffaello Ogmioszt Hermészként ábrázoló, Lukianos szövegét követő rajzain az isten valóban kiöltött nyelvel látható.

Ogmios kapsán természetesen ellenvetésként felmerülhet, hogy a kinyújtott nyelv nem állandó, lényegi tartozéka az istennek, csupán funkcionális jegy, amelyet az adott jelenet pillanatnyi szükségszerűsége követel meg. A fentebb bizonyosként említett példák némelyikével szemben esetleg az is felvetődhet, hogy ezen ábrázolástípus idegen eredetű (lásd az alvilági állatok esetét), illetve középkori eredetük sem zárható ki teljes bizonyossággal (istenmaszkok). Ogmios és az alvilági állatok kapsán ezen ellenvetésekre majd annak során válaszolhatunk, amikor azt a feltevést tárgyaljuk, miszerint a száj általánosságban a mágikus kiáramlások kivezető csatornájaként szerepel a galloknál (ezen belül is majd a különféle idegen eredetű, a kelták által asszimilált típusok elemzésénél). A saintes-i istenmaszkok datálásával kapcsolatban éppen Émile Espérandieu habozott, megjegyezve, hogy azok talán csak a középkorból származnak.¹⁰ Azonban egy, a középkori műalkotásokon látható démonok figuráit idéző maszk közismertsége, széles körű elterjedtsége önmagában még nem elégséges ok véleményünk szerint arra, hogy kételkedjünk e tárgy gall eredetében, hiszen a gall képzőművészet bizonyos elemei köztudottan újra megjelennek a román kor művészetében (szinte bármiféle gallorómán közvetítés nélkül); másrészt, a romanika és a gall művészet több alkalommal is merítették a közös néphagyományból. Egy esetben döntő bizonyítékunk van arra, hogy az Espérandieu

¹⁰ ESPÉRANDIEU 1907–1938, 2. Nr.1360.

által középkorinak hitt tárgy valójában gall eredetű. Bárhogyan legyen, Gallia képzőművészetében akadnak a nyelv kiöltésére olyan példák, amelyeknek gall eredete kétségtelen, s amelyek így, Manlius Torquatus történetén túl is igazolják a szokás meglétét ezen népcsoportnál.

Ami a nyelvöltögetés jelentését illeti, Livius és közvetlen forrásai szemlátomást egyetértenek abban, hogy gúnyt, megvetést kifejező gesztusról van szó: *linguam etiam ab inrisu exserentem* („gúnyolódva a nyelvét is öltögette”), *Gallus inridere coepit* („a gall gúnyolódni kezdett”).¹¹ Mindez első pillantásra teljesen magától értetődő értelmezésnek tűnhet, hiszen a gesztus jelentését Európa-szerte megtartotta mind a mai napig. Azonban bizonyított tény, hogy mindez csak másodlagos, kései jelentés, amely csupán idővel csatlakozott a gúnyolódás gesztusainak eredendő, mágikus jelentéstartalmához, kiváltképp a nyelv kiöltéséhez. Úgy tűnik tehát, teljességgel megalapozott a gall szokás eredeti értelmére rákérdezni, annál is inkább, mert eleve nehezen képzelhető el például, hogy a kalapácsos gall is ten csupán pusztá neveltségkeltés végett öltötte ki a nyelvét.

A nyelvnek, lett légyen kiöltött vagy sem, egészen különleges jelentősége van a szigeteken élő kelta népességnél, különösképp az írknél, miként erre epikájuk és mitológiájuk alapján következtethetünk. Véleményünk szerint ezen adatok alkalmazhatók a szárazföldön élő gallok szokásainak értelmezésekor, hiszen a két kelta lakosságú régió szoros kapcsolata tény, miképp egy ilyesfajta munkamódszer tudományos megalapozottsága is igazolt. A szóban forgó, bizonyítékként használható párhuzamok vagy a nyelv kivágásának rítusára utalnak, vagy pedig arra a hagyományra, amely az egyes hősöket nyelvük különleges tulajdonságai alapján nevezi meg.

Az ír tradíció szerint Mide, Brath fia, Deoth unokája volt az, aki az első tüzet lángra gyújtotta Írországból, Nemed gyermekei számára: „a tűz hat éven át égett, s innen gyújtották

¹¹ Liv. 7.10.3. (Muraközy Gyula fordítása.)

meg Írország legfontosabb tüzeit. Emiatt Mide utódjának joga van minden ír hajlékból egy zsák búzára és egy disznóra. Az írországi druidák erre ezt mondták: »Micsoda baljós (*mi*) füsttel (*de*) jár számunkra, hogy meggyújtották ezt a tüzet az országban!« A druidákat ennek hatására összegyűjtötték egy házban és Mide utasítására kivágták a nyelvüket, Mide pedig elásta azokat Uisnach földjébe. Mide pedig, az ország druidája és legfőbb krónikása, rájuk ült.¹² Uisnach dombja, ahol a rivális druidák nyelveit elásták, Írország szakrális középpontja, *omphalosa* volt, ahol az ország legfőbb bálványa állott, s amely helyt adott az összes tartományok gyűlésének. Mindezen részletek a nyelvek különleges, mágikus erejét érzékeltetik, amelyeket ki kell vágni, el kell temetni és súllyal elfedni, hogy semlegesítsék azok káros hatását.

Ulster hősei szokás szerint minden évben Samuin napján (november 1-jén) gyűltek össze az e dátum előtt három nappal kezdődő, s ugyancsak három nappal később végződő, fényes külsőségek közepette megrendezett ünnepre Mag Muirtheimnében. Az ünnep során versenyjátékokat és lakomákat rendeztek (innen származik a *samuin* megünnepelésének szokása országszerte). Az ünnep hagyományához tartozott, hogy a résztvevők megpróbálták túltenni egymáson az általuk megölt ellenségek nyelveinek bemutatásával: a levágott nyelveket zsákokban hozták magukkal (néha ökörnyelvekkkel egészítve ki a gyűjteményt). Mikor a nyilvánosságnak bemutatták a nyelveket, kardjukat lábukra fektették, s azok ellenük fordultak, ha csalással, ok nélkül dicsekedtek volna, a fegyverek belsejéből ugyanis démonok szólaltak meg.¹³ Anélkül, hogy megpróbálnánk értelmezni ezt a szemlátomást igen ősi rítust (amelyet valószínűleg már továbbmesélőik maguk sem értettek pontosan), a következőt szeretnénk kiemelni a nyelv fentebb már látott mágikus erején túl: a testrész meghatározó fontosság-

¹² STOKES 1894, 297. Nr. 7.

¹³ THURNEISEN 1921, 417.

gal bír az ír hősök hadi vállalkozásaiban. Jogosnak tűnik tehát arra a következtetésre jutni, hogy az ír harcosok nem csupán ellenségük fejét vágták le, hanem azok nyelvét is kimetszették. A hagyomány egyébként úgy tartja, hogy erődítményük, Emain Macha Cro-derg („vérvörös”) mellékneve szintén a megölt ellenségek levágott fejére és kivágott nyelvére utal.

Felmerül a kérdés, nem ez a szokás tükröződik-e a Tristan-történetben is, ahol a legyőzött szörnyeteg kivágott nyelve kiemelkedően fontos szerepet játszik, hiszen ez tanúsítja a hős győzelmét (noha e mozzanat természetesen távolról sem az elbeszélés egyetlen őskelta eleme). Miután megölte a bestiát, Tristan kivágja annak nyelvét s a csizmájába rejti, hogy diadala igazolásául megőrizze. A levágott nyelvből szivárgó méreg azonban testével érintkezve melegedni kezd, s ennek hatására a hős eszméletét veszti. A király szeletelőmestere, miután rátalál a kiterített sárkányra és Tristan élettelen lovára, azt hiszi, hogy a hős maga is meghalt: levágja tehát a sárkány fejét, elviszi s bemutatja azt a királynak, mintha ő maga lenne a szörnyeteg legyőzője. Időközben Írország királynéja felébreszti Tristant, miután a mérgező sárkány nyelv kihull annak lábbelijéből. A hős így a király előtt a kivágott nyelv segítségével bizonyítani tudja, hogy ő ölte meg a sárkányt. Ezen, jelen esetben Írországba lokalizált elbeszélés igen elterjedt folklórmotívumon alapul. A két trófea, a levágott fej és a kimetszett nyelv kapcsolatban van egymással, miként Emain Macha esetében is, ez alkalommal azonban ellentétes viszonyról van szó. A nyelv többet jelent, fontosabb a fejnél, hiszen önmagában képes reprezentálni az őt magába foglaló testrészt (miközben a fej maga a legyőzött ellenség leglényegesebb testrészét jelenti).

Az ír epikus költészet számos jellegzetes képpel segítheti annak megértését, miért ragaszkodnak a kelta hősök ellenfelük nyelvének kimetszéséhez. A költemények egyik szereplője, Bricriu mac Carbad, a Nemthega („mérges nyelvű”) jelzöt viseli, s tettei világosan bizonyítják e jelző megalapozottságát: a

férfi legfőbb öröme az, ha szavaival mindenütt viszályt, veszedelmet, számos hős halálát eredményező összecsapást idézhet elő. Bricriu egyetlen utazása ideje alatt három különböző tartomány népeit fordítja egymással szembe: Oilill Finn udvarában tartózkodva a legjobb barátok között gerjeszt halálos ellenségeskedést, utána a viszály magvát hinti el a Flidais, Oilill felesége környezetében található nők között; végül, hazatértekor, saját társai között kelt felfordulást. Hogy egymás ellen uszítsa az ország legkiemelkedőbb hőseit, hosszas, egy évig tartó előkészületek után nagy lakomát szervez saját házában – a híres *Fled Bricrienn*ről, Bricriu lakomájáról van szó.

A meghívottak haboznak igent mondani, mert attól tartanak, Bricriu majd harcra uszítja őket, s hogy végül többen lesznek majd a holtak, mint az életben maradók. Bricriu azonban kényszeríti őket a meghívás elfogadására, azzal fenyegetve, hogy visszautasítás esetén még inkább egymás ellen uszítja őket, szembefordítva apát a fiúval, anyát a lánnyal, sőt, egymás ellen haragítva az ulsteri nők két mellbimbóját is, hogy azok végül sebet üssenek egymáson s mindketten lerohadjanak. Amint a lakoma megkezdődik, a házigazda csalárd módon arra biztatja több vendégét, hogy azok követeljék maguknak a jelenlévőktől az ún. hősnék járó jussot. Mindez teljes zűrzavarhoz és harcias rivalizáláshoz vezet. Majd, az előbbihez hasonló alattomos módon, Bricriu három hős asszonyát is ráveszi arra, hogy ők is követeljék maguknak a terembe való elsőkénti belépés előjogát – álnoksága hasonló eredményhez vezet, mint a férfiaknál.

E veszedelmes alak, a baj prófétája és a gyász hírnöke, akit a többiek néha nem engednek belépni abba a helyiségbe, ahol tartózkodnak, ezzel egyidejűleg a meggyőzés nem mindennapi képességét mondhatja magáénak: királyokat, hősokeket magasztal, sőt költőként is szerepel.

Hasonló alak a Daeltenga („ganajtúrónyelvű”) melléknévvel illetett Dubtach. Az ősz hajú óriás az epikus elbeszélés egyes szövegváltozataiban Bricriuéval azonos szerepkörben tűnik fel:

ő az, aki a hírhedt lakomán azt javasolja három meghívottnak, hogy követeljék maguknak a hős jussát. Egy másik alkalommal nem csupán viszályt, de fegyveres harcot is szít Cormac mac Conchobair emberei és királyuk között. Noha alapvetően harcosfigura, Dubtach egyben jövendőmondó is, aki költői szavakkal adja híriül a közelgő csapást.

Ezen különleges elbeszélések s a hozzájuk hasonlók részletesebb elemzésére nincs szükség. Tanúságként csak az emelendő ki, hogy Bricriu és Dubtach mindezen ártalmas, háborúhoz vezető tevékenysége szavaikhoz, azaz nyelvükhöz kötődik. A fentebb elmondottak fényében többről van szó pusztá metaforánál, amikor Dubtach híriül adja a tumultus helyszínére siető Medb királynőnek, hogy Bricne „szabadjára engedett nyelve” a zűrzavar oka.¹⁴ Ugyanez a helyzet, amikor (az egyébiránt óriási termetű) Mann Muresci mac Dairi kapcsán azt halljuk: „nyelve éppoly gonosz, mint Dubtach Dael Ulad”.¹⁵ A tény, hogy ezen epikus alakok nevüket is nyelvük bizonyos tulajdonságai alapján kapják, világosan mutatja, hogy hősi, harcosi karakterük sajátosan kötődik e veszélyes testrészhöz – mindez bizonyára elősegítheti a halott ellenség nyelvének kimetszésével kapcsolatos szokás pontosabb megértését.

Összefoglalva tehát azt állíthatjuk, a szigetlakó kelták körében a nyelv a szó, mégpedig a kivételes erejű, költői, jövendőmondó, hírvivő, dicsérő vagy káromló, de mindenképp mágikus erővel rendelkező, veszélyes, hatását tekintve csupán szakrális úton semlegesíthető (lásd a druidák nyelvének kivágását és eltemetését Uisnachban) szó létrejöttének eszköze; harcra buzdító szavakat gerjesztő testrész, amely egyidejűleg a harcos virtusának, küzdőerejének székhelye is (lásd a legyőzöttek kivágott nyelvének trófeakénti alkalmazását, vagy a ganajtúrónyelvű Dubtach párhuzamos provokatori és harcosi szerepkörét).

¹⁴ THURNEYSSEN 192 I, 341.

¹⁵ THURNEYSSEN 192 I, 241.